



УДК 336.71:334

Тенденції розвитку малого бізнесу у Львівському регіоні і напрями його оптимізації

Наталія Петрівна Дребот,
доцент кафедри банківської справи
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук, доцент

Олена Петрівна Сідельник,
доцент кафедри банківської справи
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
кандидат економічних наук

Анотація. Охарактеризовано загальноекономічні функції малого бізнесу і його вплив на формування регіонального ринку. Проаналізовано стан розвитку малого бізнесу у Львівському регіоні. Запропоновано напрями оптимізації розвитку малого бізнесу в Україні.

Ключові слова: малий бізнес, підприємництво, Львівський регіон, оптимізація розвитку малого бізнесу.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин особливо важливу роль в економіці країни відіграє малий бізнес. У цьому нас переконує досвід розвинутих індустріальних держав, який показує, що високоефективна економіка неможлива без розгалуженої системи малого та середнього підприємництва. Малий бізнес демонструє свою стійкість, життєздатність та ефективність. Малі підприємства займають досить велику частку ринку будь-якої держави і, без сумніву, відіграють важливу роль у реалізації завдань перехідного періоду. За статистикою, більш як половину працездатного населення світу зайнято в малому та середньому бізнесі. Так, у Великій Британії загальна чисельність дрібних підприємств досягла 1 млн, у Німеччині на частку малих і середніх підприємств припадає 2/3 усього зайнятого працездатного населення і щодесять років створюється понад 640 тис. нових робочих місць, в Австрії питома вага зайнятих у сфері малого бізнесу досягає 70%, у США 89,7% підприємств належать до категорії малого бізнесу. Згідно зі статистикою, у сфері малого бізнесу України станом на 1 січня 2011 року було зареєстровано 151,4 тис. підприємств, які забезпечували 7% ВВП. Тоді як у Чехії, Словаччині та Угорщині частка малих підприємств у ВВП перебуває на рівні 30–40% [3].

Це явно свідчить про те, що, попри досить динамічний розвиток підприємств малого бізнесу в Україні, результати діяльності цієї сфери економіки є ще низькими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна теорія становлення і розвитку малого бізнесу є результатом наукової думки не одного покоління науковців. За останні роки такі вчені, як А. Даниленко, О. Барановський, О. Кузьмін, М. Козоріз, В. Мікловда, А. Мельник, С. Мочерний, С. Реверчук та інші, опублікували низку наукових праць. Вони розкривають різні аспекти розвитку малого бізнесу, його роль і значення в індустріальних державах і країнах, що роз-

виваються, в тому числі – з перехідною економікою. Проте з урахуванням тенденцій розвитку економіки держави актуальним залишається питання сприяння розвитку малого бізнесу як на регіональному, так і на державному рівнях.

Виклад основного матеріалу досліджень. Малий бізнес є базою для формування так званої «нової економіки» – великих сучасних компаній, створених не на уламках промислових підприємств колишнього СРСР, а «з нуля». Найсуворіший безкомпромісний конкурентний відбір відбувається саме на рівні малого бізнесу. Зазвичай сучасні компанії «нової економіки» успішніші, ніж колишні радянські підприємства, які не пройшли модернізацію.

Відомо, що малий бізнес, мале підприємництво, мале підприємство (фірма) мають близькі за змістом визначення.

Як зазначає Т. Алімова, бізнес у невеликих маетках на малих фірмах називають малим. «Малий бізнес, – зазначає автор, – це бізнес, здійснюваний у малих формах, що спирається на підприємницьку діяльність приватних підприємців, невеликих фірм, малих підприємств. Малий бізнес характерний для деяких видів і форм виробництва торгівлі, сфери послуг» [1].

Р. А. Слав'юк визначає поняття «малий бізнес» як «самостійну, систематичну господарську діяльність малих підприємств будь-якої форми власності та громадян-підприємців (фізичних осіб), здійснюваної на власний ризик із метою отримання прибутку» [4].

Із правового погляду, поняття «малий бізнес» відрізняється залежно від країни і галузі. Наприклад, у США – це підприємство з чисельністю до 100 працівників, а в Європейському Союзі – до 50. Для порівняння, до категорії «середнього бізнесу» в США належать компанії із загальною чисельністю до 500 працівників, у Європейському Союзі – до 250. В Австралії малий бізнес – це фірма, де працюють 1–19 осіб, а середній бізнес – підприємство з 20–200 працівниками [3].



Українське законодавство нормативно близьке до законодавств інших країн СНД, хоча і має суттєві відмінності.

Табл. 1 дає змогу провести порівняльний аналіз визначень малого бізнесу в кількох країнах СНД: Україні, Росії, Казахстані та Білорусі.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз визначень малого бізнесу в країнах СНД

Визначення	Україна	Російська Федерація	Республіка Білорусь	Республіка Казахстан
Участь інших організацій, компаній, держави	Не перевищує 25%	Не перевищує 25%		
Гранична кількість працівників*	50	100**	Галузева диференціація (див. нижче)	50
Максимальний розмір (вартість) активів				Не вище від 60 000-кратного розрахункового показника***
Максимальний розмір річного валового доходу	70 млн грн			
Гранична чисельність за галузями****				
Промисловість, окрім:	50	100	100	
харчової промисловості	40			
поліграфічної промисловості	20			
Сільське господарство	50	60	60	
Науково-технічна сфера			60	
Будівництво, окрім:	40	100	50	
проектних і проектно-пошукових організацій	20			
підприємств, що здійснюють капітальний ремонт споруд виробничого призначення	25			
Житлове господарство, окрім:	30			
готелей	10			
Транспорт	20	100	100	
Зв'язок, заготівля та інші сфери матеріального виробництва	20			
Оптова торгівля	15	50	50	
Роздрібна торгівля	15		30	
Постачання і збут	15			
Побутове обслуговування населення	15		30	
Інші галузі	10	50	Інші галузі невиробничої сфери – 25	

* Середньооблікова чисельність працюючих працівників визначається з урахуванням усіх зайнятих, у тому числі тих, що працюють за договорами й за сумісництвом, а також працівників представництв, філій, відділень та інших відокремлених підрозділів.

** Законодавством Російської Федерації має деталізованішу структуру малого та середнього бізнесу, ніж в інших країнах: гранична чисельність – 15 працівників для мікропідприємств, 100 – для малих підприємств, 101–200 – для середніх підприємств.

*** Місячний розрахунковий показник щорічно встановлюється в бюджеті Республіки Казахстан; 2002 року він становив 823 тенге.

**** В Україні регулюється наказом Держкомстату України від 01.12.1998 р. № 399.

Джерело: Складено за даними [3].

Зазначимо, що в усіх цих країнах до суб'єктів малого бізнесу належать як фізичні особи (підприємці), котрі здійснюють діяльність без створення юридичної особи, так і юридичні особи, які відповідають певним критеріям, установленим законодавством, стосовно середньооблікової чисельності, розміру валового доходу або загального розміру активів тощо.

Як бачимо, критерії визначення суб'єктів малого бізнесу у країнах СНД суттєво різняться, насамперед щодо визначення середньої чисельності працівників компаній. До того ж використовуються різні методи розрахунку. Наприклад, у Республіці Білорусь обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) визначається за квартал. У Республіці Казахстан діє такий критерій визначення суб'єктів малого підприємництва, як загальний розмір активів за рік. За європейськими стандартами, малий бізнес в Україні не дотягує навіть до мікробізнесу.

Особлива роль і місце малих підприємств в економіці країни проявляється в їхніх функціях, а саме

в тому, що ці підприємства є гнучкими, мобільними, вони потребують незначних капіталовкладень, оперативно реагують на зміни кон'юнктури ринку, сприятливо впливають на структуру споживчого ринку тощо. Малі підприємства, здебільшого, за досить короткий час можуть мобілізувати значні матеріальні, сировинні, виробничі та трудові ресурси, а в деяких випадках і фінансові, а також перепрофілювати технологію виробництва, запровадити ефективну технологію, високопродуктивне обладнання та устаткування. Малий бізнес суттєво і кардинально впливає на формування конкурентного середовища, значно поліпшуючи якість як товарів, так і робіт та послуг, а також робить значний внесок у розв'язання проблем зайнятості населення.

В умовах перехідних економік розвиток малого бізнесу сприяє трансформаційним перетворенням і процесам приватизації, роздержавлення, демонополізації, зростанню економічної конкуренції. Завдяки



малому підприємництву забезпечується еластичність структури ринків і зменшуються комерційні ризики великих підприємств. Останні звільняються від виробництва необхідної, але нерентабельної дрібносерійної та штучної продукції.

Цікавою є тенденція зайнятості на малих підприємствах за регіонами. Львівська область 2001 року займала перше місце в Україні за рівнем зайнятості населення на малих підприємствах, 8,3% до кількос-

ті населення у працездатному віці. Станом на 2010 рік цей показник становив 8,0%, поступаючись Київській (8,3%) та Одеській (8,1%) областям, але випереджаючи Харківську (7,8%) і Запорізьку (7,1%) області.

У Львівській області 2011 року на 10 тис. осіб наявного населення припало 59 малих підприємств (в Україні – 70 підприємств), *табл. 2*. За кількістю малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб серед регіонів України Львівщина посіла 9-те місце [2].

Таблиця 2

Основні показники діяльності малих підприємств Львівської області

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість малих підприємств, одиниць	13 612	13 996	14 759	15 451	16 191	16 355	18 381	19 477
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	51	53	56	59	62	63	75	79	79	82	73	59
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), у чинних цінах відповідних років, млн грн	2 310,8	2 529,5	2 584,4	3 069,8	3 520,7	3 990,0	12 725,2	15 316,8	17 418,6	16 198,0	17 249,6	20 718,8
Обсяг реалізованої продукції у % до загальної реалізації в економіці	...	11,4	10,6	8,6	8,0	8,7	22,1	21,8	20,1	19,4	18,5	16,8
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	124,3	126,2	128,9	134,4	126,6	119,3	132,1	130,4	127,7	124,8	119,0	113,6
Середньорічна кількість найманих працівників у % до кількості найманих працівників на підприємствах	22,0	24,4	26,5	28,5	27,6	26,2	29,6	29,4	29,4	31,1	31,0	30,4
Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника, грн	126,78	156,88	186,93	231,09	281,33	371,85	532,38	666,26	884,09	953,64	1 078,86	1 293,33
Фінансовий результат до оподаткування (сальдо), млн. грн	67,7	38,9	0,8	-35,9	-31,9	-38,8	65,8	85,2	-694,6	-1 498,1	-440,0	-85,3
Питома вага збиткових підприємств, у % до загальної кількості	32,7	36,0	38,1	37,6	35,7	35,8	33,6	31,9	34,8	38,1	38,2	38,4
Рентабельність операційної діяльності, %	...	4,2	2,5	3,7	1,3	0,5	4,1	4,0	-2,7	-8,2	0,1	1,8

Примітка. Складено за даними [2]. Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, фермерських господарств і бюджетних установ.

Починаючи з 2006 року дані сформовано з урахуванням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 № 523-VI [підприємства із середньорічною кількістю працюючих до 50 осіб і обсягом валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік не більше ніж 70 000,0 тис. грн].

За 2000–2008 рр. – фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (прибуток, збиток), за 2009–2011 рр. – фінансовий результат до оподаткування (прибуток, збиток).

Інформація за 2010 рік сформована щодо підприємств, які, за даними Реєстру статистичних одиниць, визначені економічно активними [мають найманих працівників та/або здійснюють реалізацію продукції (робіт, послуг)]. За 2011 рік дані наведено з урахуванням фермерських господарств.

У територіальному розрізі найбільшим був показник кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у Львові і Трускавці. Більшим, ніж загалом в області, був він у Моршині, Самборі та Пустомитівському районі (*рис.*).

На малих підприємствах 2011 року працювало 113,6 тис. найманих працівників. Відносно 2010-го їхня кількість зменшилась на 4,5%, або на 5,3 тис. осіб. Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника в малому бізнесі області 2011 року становила 1 293,33 грн і збільшилась відносно попереднього року на 19,9%. Але вона була на 12,7% нижчою, ніж

в Україні загалом (1 480,78 грн). Малі підприємства 2011 року реалізували продукції (робіт, послуг) на 20,7 млрд грн (2010-го – на 17,2 млрд грн); незважаючи на збільшення обсягу реалізації того року, зменшився внесок малого бізнесу в загальний обсяг реалізованої продукції суб'єктів підприємницької діяльності області: з 18,3% у 2010 році до 16,8% у 2011 році.

Щодо внеску малого бізнесу області в загальнодержавні показники, то ситуація є такою: маючи частку 5,7% у загальнодержавній кількості найманих працівників, на Львівщині створено 4,0% загальнодержавного обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг).

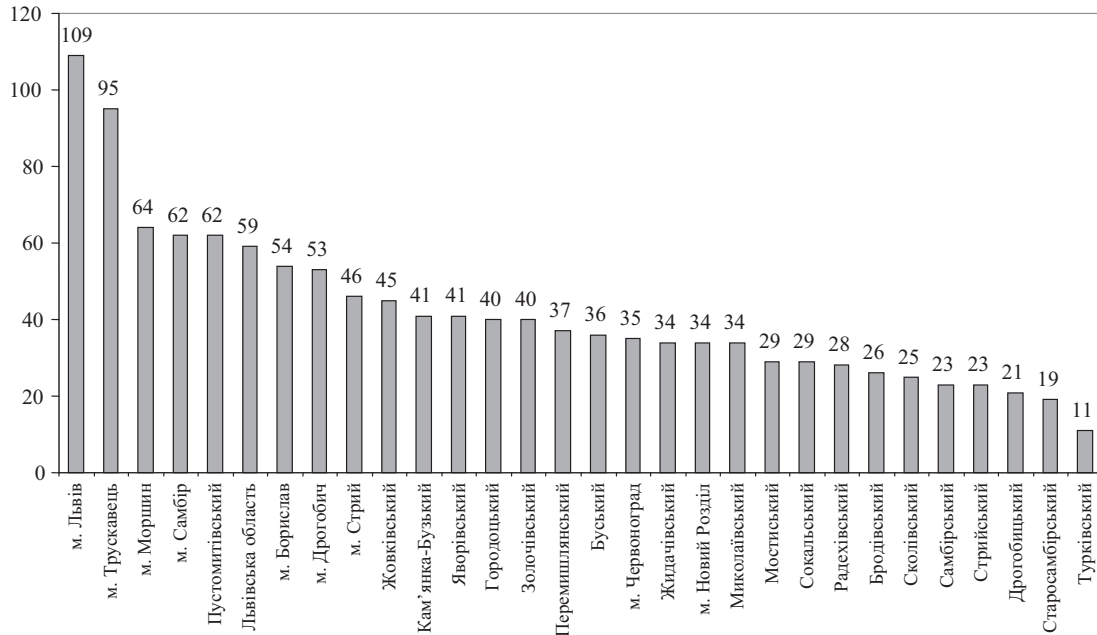


Рис. Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тисяч осіб наявного населення в містах обласного значення і районах Львівської області, 2011 рік [2]

Фінансовий результат до оподаткування малих підприємств (85,3 млн грн), як і в попередні роки, був збитковий, але його сума у 5,2 раза була меншою, ніж 2010 року. Частка збиткових підприємств становила 38,4% (2010-го – 38,2%).

За показниками розвитку малого бізнесу серед районів і міст області лідером є обласний центр. Тут розташована більш як половина малих підприємств області. У Львові 2011 року функціонувало більш як 8 тис. малих підприємств, або 55,3% від загальнообласної кількості. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у Львові є найбільшою серед міст обласного значення та районів області і становить 109 одиниць, що значно перевищує загальнообласний показник (59 підприємств).

Щодо внеску малого бізнесу м. Львова в загальнообласні показники, то ситуація є такою: маючи част-

ку 56,1% у загальній кількості найманих працівників малого бізнесу, ними створено 61,2% обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг). У 2011 році на малих підприємствах Львова працювало 63,7 тис. найманих працівників. Відносно 2010 року їхня кількість зменшилась на 4,2%, або на 2,8 тис. осіб. Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника в малому бізнесі Львова 2011 року становила 1 383 грн і збільшилась відносно 2010-го на 23,2% (табл. 3). Заробітна плата в малому бізнесі міста була на 6,9% вищою, ніж у малому бізнесі області загалом (1 293 грн). Треба зауважити, що рівень оплати праці на малих підприємствах Львова на 37,8% перевищив прожитковий мінімум для працездатних осіб та рівень мінімальної заробітної плати (1 004 грн на 1 грудня 2011 р.), але був на третину меншим, ніж рівень оплати праці в секторі підприємництва Львова загалом.

Таблиця 3

Основні показники діяльності малих підприємств (м. Львів)

Показник	2009	2010	2011
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	149	126	109
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), у чинних цінах відповідних років, млн грн	10 228,2	10 748,1	12 682,1
Середньомісячна кількість найманих працівників, тис. осіб	70,4	69,3	66,4
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	1 003,22	1 123,31	1 383,19
Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	10 341,5	10 826,1	12 585,1
На одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), коп.	101,1	100,7	99,2
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	-993,5	-283,5	-131,5
Питома вага збиткових підприємств, у % до загальної кількості	41,8	43,1	41,7

Примітка. Складено за даними [2].

Малі підприємства 2011 року реалізували продукції (робіт, послуг) на 12,7 млрд грн (2010-го – на 10,7 млрд грн); незважаючи на збільшення обсягу реалізації відносно 2010 року, зменшився внесок малого бізнесу в загальний обсяг реалізованої продукції суб'єктів підприємницької діяльності міста: з 18,3% у 2010 році до 15,9% у 2011 році.

У 2011 році, як і в попередньому, підприємства малого бізнесу отримали збитковий фінансовий результат, але сума його зменшилась удвічі. Фінансовий результат до оподаткування малих підприємств становив у 2011 році 131,5 млн грн збитку (у 2010 р. – 283,5 млн грн збитку). Частка збиткових підприємств зменшилась із 43,1% у 2010 р. до 41,7% у 2011 р., а збит-



ки, допущені збитковими підприємствами, – на 2,6% і становили 823,9 млн грн.

Складність розвитку малого бізнесу в Україні, та у Львівському регіоні зокрема, зумовлено низкою економічних причин. Малі підприємства використовують для фінансового забезпечення своєї діяльності насамперед власний нерозподілений прибуток. Нестабільність бізнесу та брак фінансових резервів спричиняють постійну нестачу оборотних коштів, що знижує стійкість підприємств в умовах ринку і створює загрозу швидкого банкрутства. Пошук фінансових ресурсів не обмежується лише легальними джерелами, а це створює сприятливі умови для «тінізації» та криміналізації підприємств. Так, поширена у наш час (особливо в економічно нерозвинутих регіонах країни) підтримка малих підприємців через добровільні фонди є, по суті, напівлегальним кредитуванням. Слід констатувати високу видатність малого бізнесу, що є наслідком високого рівня корупції у країні. Найчастіше діяльність малих підприємств спрямована на отримання максимального прибутку в найкоротший термін. Поза їхньою увагою залишаються інноваційні види діяльності, венчурний бізнес.

Небажана залежність малого підприємництва від інших юридичних і фізичних осіб зумовлюється вузьким колом постачальників, нерозвинутою інфраструктурою збуту продукції та післязбутового обслуговування. Малий бізнес програє в конкурентній боротьбі з великими підприємствами, оскільки його ресурси та можливості виходу на локальні збутові ринки обмежені.

Для малих підприємств характерні недоліки в організації бізнес-процесів і кваліфікації працівників. Бракує необхідних навичок роботи та управління, методологічного забезпечення. Спостерігаються також недостатня соціальна захищеність зайнятих на малих підприємствах, висока диференціація та нестабільність отримання ними доходів. Тому керівництво малих підприємств має складнощі із наймом працівників. Малий бізнес вразливий щодо несприятливих економічних чинників: інфляції, циклічних коливань, податкового тиску та позаекономічних факторів – впливу органів влади, кримінальних структур тощо.

У нестабільній економіці на малий бізнес впливають також специфічні інституційні чинники, а саме: громадська думка стосовно підприємництва взагалі, сприйняття приватних підприємців з точки зору суспільно-масової свідомості, ставлення держави до цього сектору економіки.

За даними опитування, проведеного Міжнародною фінансовою корпорацією, на думку підприємців, головними факторами, що не сприяють розвитку діяльності малого бізнесу в Україні, є: високі ставки податку – на думку 83% опитаних; велика кількість податків – 68%; низький попит на продукцію – 46%; часті зміни у формах звітності – 39%; велика кількість ліцензованих видів діяльності – 38%; перевірки державними органами – 38%; складність отримання кредиту – 36% [3].

Висновки. На нинішній день малий бізнес в Україні займає 5–6% ВВП, але якщо враховувати тіньову економіку, то близько 30% населення зайняті в малому бізнесі. Влада не шанує своєю увагою і турботою малий бізнес, оскільки вбачає в ньому лише злісних неплатників податків і соціальних внесків. Основний аргумент чиновників – навіщо підтримувати те, що становить малу частку ВВП країни. При цьому в нас сьогодні зроблено все для того, щоб прибрати легальний малий бізнес. Одним з інструментів є норма Податкового кодексу, яка забороняє юридичним особам відносити до валових витрат придбання товарів і послуг малих підприємств, що працюють на основі спрощеної системи оподаткування. Це все робиться для того, щоб створювати великі виробничі комплекси, а це повертає нас до радянського типу розвитку економіки. Уряд не хоче співпрацювати з малим бізнесом, незважаючи на позитивний світовий досвід. Податковий кодекс, який був ухвалений наприкінці 2010 року і вступив в силу з 1 січня 2011-го, передбачає тимчасове спрощення системи оподаткування за єдиним податком, до моменту прийняття законодавчо-нормативного документа, що регулюватиме оподаткування малого бізнесу, більш того, він створює більше податкове навантаження на малий бізнес, аніж раніше, а можливість співпраці малих підприємств із середніми і великими значно скорочується внаслідок низки нововведень Податкового кодексу.

Таким чином, оптимізація розвитку малого бізнесу в Україні може здійснюватись за допомогою таких заходів:

1. Створення раціональної нормативно-правової бази: ухвалення закону «Про малий бізнес», який регулюватиме всі економічні та правові аспекти забезпечення розвитку малого підприємництва; внесення змін до вже чинних законів, що визначають межі регулювання малим бізнесом: закони «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні» тощо.

2. Організації фінансової підтримки і допомоги малому бізнесу: створення спеціальних установ для кредитування малих підприємств; використання Фонду сприяння зайнятості населення на розвиток малих підприємств; спрощення податкового законодавства і зменшення кількості зборів і відрахувань; надання малим підприємствам державних гарантій у формі державних боргових зобов'язань.

3. Організаційного забезпечення малого бізнесу: впровадження регіональних програм підтримки і розвитку малих підприємств; створення незалежної системи реєстрації та ліквідації малих підприємств; організація роботи окремої ланки виконавчої влади, яка би займалася виключно питаннями малого бізнесу.

4. Створення забезпеченості інформацією і кадрами: створення спеціалізованих консультаційних центрів з надання інформації підприємцям; поліпшення освітніх програм напрямів підприємництва і бізнесу; організація програм підготовки і перепідготовки кадрів за державний рахунок.



Список використаної літератури

1. Алимova Т., Буев В., Голикова А., Долгопятова Т. Проблемы малого бизнеса глазами предпринимателей // Вопросы экономики. – 2010. – № 11. – С. 108–123.
2. Малі підприємства Львівщини: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2011.
3. Офіційний сайт Програми мікрокредитування в Україні // <http://www.microcredit.com.ua>.
4. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств: Підручник / Р. А. Слав'юк; Національний банк України. Університет банківської справи. – К.: УБС НБУ; Знання, 2010. – 550 с.

Summary. Characteristic of general economic functions of small business and its impact on the regional market. The state of small business in the Lviv region. Directions optimization small business development in Ukraine.

Keywords: small business, entrepreneurship, Lviv region, optimization for small businesses.